

Іван Альмес

Carmelitana у бібліотеках василіянських монастирів Львівської єпархії XVIII століття

У ранньомодерний період католицька богословська думка переважала не лише в латинському культурному просторі, а й поширювалася серед спільнот східнохристиянської традиції, зокрема на теренах Київської митрополії. Одним із важливих засобів трансляції ідей західної духовності були книги, що зберігалися та використовувалися у чернечих осередках. Тому свідченням західних культурних впливів XVII–XVIII ст. є реєстри бібліотек православних і унійних монастирів, особливо з XVIII ст. Якщо про освітню і культурну діяльність єзуїтів, домініканців чи францисканців на українських землях до певної міри відомо¹, то рецепція

¹ Діяльність (переважно освітню) Товариства Ісуса в українських землях ранньомодерного часу досліджувала: Т. Шевченко. *Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст.* Львів 2005. Про запозичення з католицьких авторів (наприклад, єзуїта Пйотра Скарги) у творах Йоаникія (Галятівського) звертає увагу: Н. Яковенко. Освоєння «чужого» сакрального простору (католицькі святі та чуда у прикладах Йоаникія Галятівського) // *Київська академія* 11 (2013) 24–78. Маргарита Корзо виокремлює впливи трактату домініканця Миколая Мосчицького на твір І. Гізеля «Мир з Богом чоловіку»: М. Корзо. «Мир з Богом чоловіку» Інокентія Гізеля в контексті католицького морального богослов'я кінця XVI – першої половини XVII ст. // *Інокентій Гізель. Вибрані твори у 3-х томах*, т. 3. Київ – Львів 2010, с. 195–262. Загалом про латинські культурні впливи, адаптацію західних взірців письменства на українських землях ранньомодерного часу див.: L. Charipova. *Latin books and the Eastern*

кармелітської духовності, у т. ч. вчення Терези від Ісуса, практично не вивчалась². Її характерними рисами були активне душпастирство, місіонерська діяльність, заснування братств при монастирях, марійні санктуарії, тобто надання великої уваги культу Діви Марії (тому кармелітів босих ще називали орденом *totus marianus*), пасійні богослужіння³.

Діяльність св. Терези була однією зі спроб реформувати чернечий орден кармелітів XV–XVI ст., поруч із мантуанською, альбіанською, туренською реформами⁴. Терезіанська духовність характеризувалася бажанням відновити строгість монашого уставу, обережним ставленням до медитації, як поширеного у посттридентський час способу молитви, тощо⁵. Підтвердженням успіху реформ Терези від Ісуса

Orthodox clerical elite in Kiev, 1632–1780. Manchester – New York 2006; І. Шевченко. Багато світів Петра Могили // його ж. *Україна між Сходом і Заходом: Нариси з історії культури до початку XVIII століття.* Львів 2014, с. 197–224; його ж. Польща в історії України // *Там само*, с. 135–158; Н. Яковенко. *Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття.* Київ 2012.

² Варто згадати статтю архієпископа Ігоря (Ісіченка): І. Ісіченко, архієп. Літературна спадщина св. Терези Авільської в рецепції православної книжності // *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки* 124 (2011) 3–10. Книжковий репертуар бібліотек кармелітських монастирів на українських землях досліджувала: І. Ціборовська-Римарович. Книгозбірня монастиря Ордену босих кармелітів у Вишнівці: історія та книгознавча характеристика фонду // *Рукописна та книжкова спадщина України* 13 (2009) 139–155.

³ B. J. Wanat. Działalność duszpasterska, oświatowa i charytatywna karmelitów bosych na Wołyniu, Podolu i Ukrainie od XVII do XIX wieku // *Analecta Cracoviensia* 37 (2005) 480; Cz. Gil. Karmelici bosy w Polsce 1605–1655 // *Nasza przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce* 48 (1977) 137.

⁴ B. J. Wanat. *Zakon karmelitów bosych w Polsce: klasztory karmelitów i karmelitanek bosych, 1605–1975.* Kraków 1979, с. 36–40.

⁵ І. Ісіченко, архієп. Літературна спадщина св. Терези Авільської, с. 5–6.

і Йоана від Хреста було затвердження папою римським 1593 р. двох відгалужень ордену кармелітів – взутих (*carmelitae calceati*) і босих (*carmelitae discalceati*). На початку XVII ст. чернечі осередки цих гілок засновані і на теренах Речі Посполитої, у т. ч. на українських землях. У цей час із шістнадцяти монастирів Польсько-Литовської держави чотири розташовувалися у Львові, Кам'янці-Подільському, Бердичеві та Вишнівцях. Таким чином, вже у XVII ст. на землях сучасної України існували осередки кармелітської, зокрема терезіанської духовності⁶.

У другій половині XVIII ст. одним із центрів трансляції кармелітської духовності (і не тільки) була друкарня при Бердичівському монастирі, тогочасному католицькому марійному центрі Правобережжя. Упродовж 1760–1840-х рр. у цій типографії опублікували від 306 до 650 назв книг. Тематично переважала релігійна література: молитовники, збірники проповідей, панегірики, чернечі правила. Хоча видавали й книги з історії, художні твори, граматики, букварі, словники, календарі⁷. Видання бердичівської друкарні активно поширювалися серед василіанського чернецтва. За да-

⁶ Wanat B. J. *Działalność duszpasterska*, с. 464. Загалом про кармелітську духовність у Речі Посполитій див.: K. Górski. *Zarys dziejów duchowości w Polsce*. Kraków 1986, с. 130–156. У рамках католицького аскетико-містичного богослов'я XVI–XVIII ст. кармеліти вирізнялися домінуванням інтелектуалізму; для порівняння, у єзуїтів переважали волюнтаризм і практичність: K. Górski. *Teologia ascetyczno-mistyczna (wiek XVI–XVIII) // Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, т. 2: *Od odrodzenia do oświecenia*, ч. 1: *Teologia humanistyczna*. Lublin 1975, с. 432.

⁷ J. Plis. Drukarnia “Fortecy Najświętszej Maryi Panny” w Berdyczowie (1758–1844) // *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F* 45 (1990) 377–389; І. Ціборовська-Римарович. Видання друкарні Бердичівського монастиря босих кармелітів (1760–1840) як джерело до історії видавничої справи в Україні // *Рукописна та книжкова спадщина України* 10 (2005) 173–174.

ними Ірини Ціборовської-Римарович, із 57 назв (112 томів) бердичівських друків, які зберігаються у фондах відділу рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (далі – ЛННБ), 10 кодексів містять штамп бібліотеки Львівського Святоонофрійського монастиря, а ще чотири – Крехівської обителі⁸.

Одним із мотивів заснування кармелітських монастирів на українсько-білоруських землях Речі Посполитої стало звернення київського унійного митрополита Іпатія (Потія, 1600–1613) до о. П'єтро від Божої Матері Віллагросси, генерального вікарія кармелітів босих Італії, з проханням прислати співбратів для зміцнення унії, евангелізації русинів і реформи Василіанського чину⁹. Хоча реалізувати ці наміри не вдалося, однак відомо про співпрацю між ченцями-василіянами та кармелітами, зокрема в другій половині XVIII ст. 23 квітня 1764 р. в церкві Львівського Святоюрського монастиря проповідував кармеліт Георгій від Пресвятої Богородиці¹⁰, а 1770 р., в день пам'яті св. Онофрія Пустельника, в Добромильському монастирі (Перемишльська єпархія) під час Літургії проповідь виголосив кармеліт взутий¹¹. Рецепція кармелітської духовності за польського посередництва, як і поодинокі екземпляри творів Терези від Ісуса,

⁸ І. Ціборовська-Римарович. Видання друкарні Бердичівського монастиря Ордену босих кармелітів (1760–1844) у сучасних зібраннях Львова // *Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника: історія і сучасність*. Львів 2010, с. 279.

⁹ B. J. Wanat. *Działalność duszpasterska*, с. 461.

¹⁰ “*Die 23 hujus mensis praedicant verbum Dei pro Festo S. Georgii M. PP. Carmelitae discalceati in hoc nostra Monasteriali Ecclesia*” («Дня 23 цього ж місяця [квітень 1764], у нашій монастирській церкві отці кармеліти босі проповідували слово Боже на празник св. Юрія Мученика»): Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛННБ), Відділ рукописів, ф. 3, од. зб. 103, арк. 1 зв.

¹¹ Ю. Стецик. *Василіанські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII–XVIII ст.)*. Дрогобич 2014, с. 100.

спостерігається й у василіянських чернечих осередках Львівської єпархії XVIII ст.

Книжкові зібрання обителів ранньомодерного часу не збереглися як цілісні книжкові фонди, вони розпорошені по різних архівних і бібліотечних збірках, наукових інституціях, зокрема через утрату цих книгозбірень після ліквідації державною владою осідків іноків наприкінці XVIII – першій половині XIX ст.¹² Тому важливим джерелом для вивчення книжкової культури чернечих осередків є інвентарі обителів. Наприклад, за матеріалами інвентарних описів XVIII ст., відомо про існування та склад бібліотек щонайменше 26 василіянських монастирів Львівської єпархії¹³. Твори кармелітських авторів удалося виявити у 10 обителях. Це практично всі найбільші тогочасні василіянські осередки Львівської єпархії. Половина обителів – це найчисельніші спільноти іноків; станом на 1772 р. в них налічувалося: Крехівська (15 ченців); Львівська Святоюрська (14 ченців); Унівська (9 ченців); Віцинська (8 ченців), Підгорецька (8 ченців). Інші п'ять монастирів – Добрянський, Завалівський, Львівський Святооунфрїївський, Сокілецький і Улашковецький – були невеликими чернечими осередками, в яких у 1770-х рр. проживало 4–6 насельників¹⁴. Окрім цього, у згаданих оби-

¹² J. Gwioździk. Pokasacyjne losy księgozbiorów klasztornych na obszarze Rzeczypospolitej Obojga Narodów // *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, т. III: *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954–1956*. Wrocław 2014, с. 137–150.

¹³ U. Paszkiewicz. *Catalogus cathalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku*. т. 1–2. Warszawa 2015. Загалом 1772 р. на теренах Львівської єпархії функціонували 32 василіянські монастирі: Каталог Святопокровської провінції в 1772–1773 рр. // Ваврик М. *Нарис розвитку і стану Василіянського чина XVII–XX ст.: топографічно-статистична розвідка*. Рим 1979, с. 126–133.

¹⁴ Каталог Святопокровської провінції в 1772–1773 рр., с. 126–133.

телях діяли чернечі студії: з риторики – у Вічині, Крехові, Уневі; з богослов'я та філософії – у Львівському Святоюрському й Підгорецькому монастирях¹⁵.

За матеріалами інвентарних описів, твори кармелітів з'являються у книгозбірнях василіянських монастирів Львівської єпархії 1760–1780-х рр. Лише в Підгорецькій обителі екземпляр перебував від 1731 р. За винятком бібліотеки Крехівського монастиря, в якій зафіксовано шість назв і вісім книг, у решті бібліотек виявлено поодинокі примірники творів кармелітів (див. *Табл.*). Загалом кармелітана становила невелику частину бібліотечних фондів, які налічували (не беручи до уваги богослужбової літератури), від 34 одиниць зберігання у Сокільці (1786)¹⁶, чи 59 у Добрянах (1774)¹⁷ до 480 у Крехові (1777)¹⁸, чи 657 одиниць у монастирі Святого Юрія у Львові (1773)¹⁹.

Трактати Терези від Ісуса та її учнів

Хоча *Тереза від Ісуса* мала значний вплив на формування кармелітської духовності ранньомодерного часу, за інвентарними описами книгозбірень василіянських монастирів

¹⁵ Р. Лукань, І. Филипчак. *Центральна окружна головна школа в Лаврові 1788/1789–1910/11*. Львів 1936, с. 2–3.

¹⁶ ЛННБ, Відділ рукописів, ф. 3, од. зб. 300, арк. 11–12 зв.

¹⁷ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 684, оп. 1, спр. 1293, арк. 30–32.

¹⁸ Там само, спр. 2029, арк. 58–63. Загальний огляд кількісного і тематичного складу книгозбірні Крехівської обителі представлено у: I. Almes. *Źródła do historii bibliotek klasztornych eparchii lwowskiej XVII–XVIII wieku*. Inwentarze bazylińskiego monasteru w Krechowie // *Textus et studia* 3 (2015) 7–27.

¹⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2239, 8 арк. Про бібліотеку Львівської Святоюрської обителі писала: В. Lorens. *Biblioteka bazylińskiego klasztoru św. Jerzego we Lwowie w drugiej połowie XVIII wieku w świetle inwentarzy // Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki*, т. 8 / ред. Н. Kosętki. Kraków 2006, с. 273–286.

Монастир	Рік	Автори									
		Анастасій від Пресвятої Тройці	Іларіон Фаленцький	Херонімо Ірасіан	Ангел Остророг		Марцін Рубчинський			Тома від Ісуса	Гжегож Гжешевський
					1	2	1	2	3		
Віцинський	1774				+			+	+		
Добрянський	1774							+	+		
Завалівський	1775	+									
Крехівський	1777		+	+		+	+	3			+
Львівський св. Онуфрія	1769			+				+		+	
	1778					+		+		+	
Львівський св. Юрія	1764			+							
	1773		+		+			+			
Підгорецький	1731					+					
	1767							+			
Сокілецький	1786							+			
Улашковецький	1783		+								
Унівський	1789							+			

Таблиця. Твори кармелітських авторів у бібліотеках василіянських монастирів Львівської єпархії XVIII ст.²⁰

²⁰ ЛННБ, Відділ рукописів, ф. 3, од. зб. 43, арк. 12–19 зв.; од. зб. 120, арк. 36–39; од. зб. 276, арк. 12–15; од. зб. 300, арк. 11–12 зв.; од. зб. 613, арк. 28–29 зв.; од. зб. 1286, арк. 6 зв. – 14 зв.; ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 1293, арк. 30–32; 2029, арк. 58–63; 2186, арк. 17 зв., 25 зв., 49–59; 2239, 8 арк.; 2627, арк. 23–28; Каталог бібліотеки Унівського монастиря 1789 р. (Матеріали до історії Унівської бібліотеки) // *Лавра: часопис монахів студитського уставу*, ч. 3 (5). Львів 1999, с. 33–34. Докладніше про вказаних авторів та їхні твори див. далі у тексті.

Львівської єпархії XVIII ст. її творів виявити не вдалося. Проте у відділі рідкісної книги ЛННБ зберігається примірник твору *Шлях досконалості* св. Терези, який належав Анастасію (Пйотровському, 1729–1792) – викладачеві філософії та богослов'я у василіянських монастирях, секретареві (1763, 1772–1776) та протоконсульторові Руської провінції (1776–1780), провінціалу Галицької Святоспаської провінції (з 1780 р.)²¹. Про належність книги о. Анастасію свідчить екслібрис «*3 книг о. Анастасія Пйотровського ЧСВВ*» (*Ex libris P. Anastasii Piotro'ski OSBM*), а запис на форзаці нижньої палітурки свідчить, що це видання у серпні 1765 р. отримано від луцького єпископа: «*Дар прийнятий від Преосвященнішого архієпископа луцького в серпні 1765*» (*Dono acceptus ab Illmo ex arche epno Luceoriens 1765 in Augusti*)²². 1765 р. луцьким унійним владикою був Теодозій (Рудницький-Любенецький), автор декількох богословських трактатів²³. Це означає, що представники руської унійної єпархії також були ознайомлені з духовністю св. Терези. Отець Пйотровський мав екземпляр польськомовного бердичівського видання 1764 р. твору *Шлях досконалості* (*Droga doskonałości*). З італійської мови на польську його вперше переклав ординарний проповідник Краківської катедри Себастьян Нуцерин (Sebastian Nuceryn, 1565–1635)²⁴, і видано твір у Кракові 1625 р. Після канонізації Терези

²¹ Ю. Стедик. *Василіянське чернецтво Перемишльської єпархії (друга половина XVIII ст.): словник біограф.* Жовква 2015, с. 169–170.

²² ЛННБ, Відділ рідкісної книги, ст. II 75445, арк. 1 (титульна сторінка).

²³ В. Пилипович. Невідомий український богослов XVIII ст. Теодозій Рудницький-Любенецький, єпископ Луцький та Острозький // *Колафонія: науковий збірник церковної монодії та гимнографії* 4 (2008) 150, 153–154; E. Ozorowski. Rudnicki-Lubieniecki Theodozjusz // *Słownik polskich teologów katolickich*, т. 3. Warszawa 1982, с. 518–519.

²⁴ E. Ozorowski. Nuceryn Sebastian // *Słownik polskich teologów katolickich*, т. 3. Warszawa 1982, с. 235–236.

від Ісуса (1622) її культ поширився і в Польсько-Литовській державі²⁵, до чого чимало спричинився о. Себастьян. Окрім *Шляху досконалості*, він також переклав *Книгу заснувань* і частину листів²⁶. У тому ж Кракові 1665 р. видано *Духовні книги (Księgi duchowne)*, які аж до кінця XIX ст. залишалися єдиним польськомовним виданням листування св. Терези²⁷. Дослідники зауважують, що переклад о. Себастьяна з італійської мови, а не з іспанської, вплинув на якість видання творів Терези від Ісуса²⁸.

«Улюбленим учнем» Терези від Ісуса був *Херонімо Граціан* (Gracián de la Madre de Dios Jerónimo, 1545–1614) – знаний іспанський кармеліт, автор творів із містичного богослов'я і догматики, перший провінціал кармелітів босих (із 1581 р.)²⁹. З його аскетико-містичним трактатом *Запалена лампа (Lámpara encendida)*, у польському перекладі *Lampa zapalona*, могли ознайомитися ченці-василіяни Крехівського, Святооунфрїївського³⁰ та Святоюрського монастирів у Львові (див. *Табл.*). До кінця XVIII ст. цей твір видавали двічі: у Любліні (1691) та Львові (1723)³¹. На початку люблінського видання міститься присвята Терезі від Ісуса:

²⁵ Про поширення культу св. Терези в Речі Посполитій XVII ст. писав: Cz. Gil. *Karmelici bosci w Polsce 1605–1655*, с. 191–196.

²⁶ Ще одну частину переклав о. Іринеї від Благовіщення (Ireneusz od Zwiastowania), і видано їх у Кракові 1672 р.: K. Górski. *Teologia ascetyczno-mistyczna (wiek XVI–XVIII)*, с. 458.

²⁷ H. Barycz. *Nucerinus Sebastian // Polski Słownik Biograficzny*, т. 23. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, с. 406.

²⁸ Cz. Gil. *Karmelici bosci w Polsce 1605–1655*, с. 195.

²⁹ Ф. С. Мед'явілья. *Свята Тереза від Ісуса та іспанська містика Золотого віку*, див. у цьому збірнику, с. 93

³⁰ В інвентарі за 1763 р. ця книга фігурує в переліку з чотирьох бібліотечних позицій: “3. *Lampa zapalona taki tytuł xiążce in 8vo*” (ЦДДА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2235, арк. 5).

³¹ Уперше твір опубліковано 1586 р. в Лісабоні під назвою *Luz de la perfection religiosa*, а 1593 р. як *Compendio de la perfection religiosa*.

Серафітській Діві плідній, в дівоцтві щасливій Матері, реформаторці Кармелю святій Терезі, хвалебній фундаторці кармелітів і кармеліток босих, особливий приятельці ордену проповідників [домініканців – І. А.], для примноження честі і хвали³².

Серед ініціаторів беатифікації Терези від Ісуса був *Тома від Ісуса* (Tomás de Jesús, 1563–1627) – знакова постать другого покоління кармелітів босих, іспанський богослов і місіонер³³. 1586 р., під впливом автобіографії Терези від Ісуса, він вступив до ордену кармелітів, а наступного року прийняв чернечі обіти з рук Херонімо Граціана. У рамках реформи терезіанських монастирів акцентував увагу на збереженні традицій відлюдництва в чернечому житті. Упродовж 1610–1623 рр. заснував десять чоловічих (Брюссель, Париж, Кельн та ін.) та шість жіночих обителів. 1617 р. став першим провінціалом Бельгійської провінції кармелітів босих. Автор кількох десятків творів з історії та права кармелітського ордену, місіології й аскетико-містичного богослов'я³⁴. Одним із його трактатів про аскетико-містичне життя була *Практика живої віри, якою справедливий живе і живиться (Práctica de la viva fe, de que el justo vive y*

Зрештою, 1609 р. трактат видано в Брюсселі під титулом *Lámpara encendida: Obras del P. Jeronimo Gracian de la Madre de Dios*.

³² “*Seraficzney Pannie płodney w panienstwie Matce szczęśliwey Karmelu reformatorce S. Theresie, chwalebney karmelitów y karmelitanek bosych fundatorce, osobliwey zakonu kaznodzieyskiego przyjacielce czci y chwały pomnożenia*”. Див. електронну версію люблінського видання 1691 р.: <http://bc.bdsandomierz.pl/dlibra/docmetadata?id=1155&from=publication>.

³³ Його підручники вважаються класичною лектурою місійної діяльності ранньомодерного часу: В. J. Wanat. *Zakon karmelitów bosych w Polsce*, с. 53–54.

³⁴ Couret de Villeneuve, J. Rouzeau-Montaut. *Bibliotheca carmelitana, notis criticis et dissertationibus illustrata: cura et labore unius e carmelitis provinciae Turoniae collecta*, т. 2, 1752, с. 815–817.

se sustentata), вперше видана в Брюсселі 1613 р. іспанською мовою³⁵. У книгозбірні Львівського Святооунфрїївського монастиря 1760–1770-х рр. був польський переклад цієї книги з латини цистерціанця Пшемислава Домеховського, виданий у Кракові 1647 р. під дещо скороченою назвою *Практика живої віри, якою справедливий живе (Praktyka żywey wiary, którą sprawiedliwy żyje)*³⁶.

Твори польських кармелітів

У XVIII ст. в Речі Посполитій доволі активно публікували книги для духовних вправ – медитацій і реколекцій. Медитація в чернечій традиції – роздумування на євангельські та загалом духовні теми з використанням розуму і волі³⁷. В останній чверті того століття характерною рисою складу василіянських книгозбірень було збільшення медитативної літератури³⁸. Одним із найвідоміших авторів реколекцій на теренах Речі Посполитої XVIII ст. був **Марцін Рубчинський** (Marcin Rubczyński, 1707–1794) – польський кармеліт взутий, доктор богослов'я, префект студій у Львові

³⁵ A. Smagacz. Tomasz od Jezusa // *Encyklopedia katolicka*, т. XIX: *Szczepkowski-Użhorodzka unia*. Lublin 2013, с. 869; Tomasz od Jezusa (Díaz Sánchez Dávila y Herrera, 1564–1627) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://tomaszodjezusa.blogspot.com/2014/07/tomasz-od-jezusa-diaz-sanchez-davila-y.html>.

³⁶ K. Estreicher. *Bibliografia polska*, т. 31. Kraków 1936, с. 201–202.

³⁷ І. Ісиченко, архієп. *Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.)*. Львів 2011, с. 70.

³⁸ Валентина Лось вважає такі зміни складу книгозбірень латинізацією василіянських монастирів: В. Лось. *Василіянські бібліотеки в світлі монастирських інвентарів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (Правобережна Україна XVIII–XIX століття) // Między Rzymem a Nowosybirskiem. Księga jubileuszowa dedykowana ks. Marianowi Radwanowi SJ*. Lublin 2012, с. 616.

та Вільно, провінціал Руської провінції кармелітів взутих (1745–1758)³⁹.

За матеріалами інвентарних описів другої половини XVIII ст. вдалося виявити наявність трьох творів авторства Марціна Рубчинського у восьми василіянських монастирях Львівської єпархії (див. *Табл.*). У них, насамперед, зафіксована наявність найкращої реколекційної книги у Речі Посполитій *Голос Господа, який троцисть кедри ліванські, або реколекції для ченців (Głos Pana kruszącego cedry libańskie, albo rekoleksye osobom zakonnym)*, яку видавали тричі впродовж XVIII ст. – у Бердичеві (1762 і 1768) та Луцьку (1788)⁴⁰. Примірник цього трактату мав і настоятель Львівських Святоюрського та Святооунфрїївського монастирів, а також консултор Руської провінції Юстин (Іляшевич, 1708–1776)⁴¹. Відомо також, що 1769 р. в Добрянському монастирі книгу реколекцій Марціна Рубчинського оправили за 26 польських грошів⁴². Зазвичай опрацьовували богослужбові чи навчальні книги, а також найбільш уживані чи необхідні для чернечої спільноти. Відповідно, оправа реколекцій отця Рубчинського свідчить про її затребуваність у Добрянській обителі. Натомість у Віцинському та Добрянському монастирях був збірник медитацій Марціна Рубчинського *Муки і смерть Господа Нашого Ісуса Христа, на 40 медитацій поділені (Męka y Śmierć P. N. Jezusa Chrystusa na czterdzieści*

³⁹ J. Misiurek. *Historia i teologia polskiej duchowości katolickiej*, т. 2: *Wiek XVIII–XIX*. Lublin 1998, с. 187; W. Kolak. Rubczyński Marcin // *Polski Słownik Biograficzny*, т. XXXII/4, з. 135. Kraków, 1991, с. 561–562.

⁴⁰ K. Górski. *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, с. 246; W. Kolak. Rubczyński Marcin, с. 561–562.

⁴¹ В інвентарному описі міститься запис: “*6to Medytacye X. Ruczynskiego Z. Karm: in 4to ... nro 1*”: ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2186, арк. 20 зв.

⁴² Про опрацювання цієї книги записано в книгах видатків Добрянської обителі: «[26 gr.] *Od oprawy książki rekoleksyom służącej X Rubczyńskiego*»: ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 1321, арк. 13.

medytacyi podzielona), виданий у друкарні Львівського єзуїтського колегіуму 1759 р.⁴³ У Крехівській обителі була можливість ознайомитися з його трактатом із аскетички *Християнин, терпеливістю озброєний (Chrzescianin cierpliwoscią uzbroiony)* (Бердичів, 1765)⁴⁴.

За Марціном Рубчинським реколекції – це віднова духу, спосіб виправити своє життя як для ченців, так і для мирян. Для виконання «добрих» десятиденних реколекцій він пропонує такий розпорядок: медитація (щонайменше годину), Літургія (Меса, під час якої причаститись) і духовне читання. Крім того, потрібно здійснювати три щоденні медитації – зранку, після обіду та ввечері. Тематика його реколекцій подібна до традиції, яку запропонував засновник ордену єзуїтів Ігнатій Лойола (1491–1556)⁴⁵.

У василіянських монастирях XVIII ст. також відбувалися реколекції. Наприклад, у березні 1782 р. схоластики риторичних студій у Крехові, разом із викладачем риторики о. Феофаном Голдаєвичем, провадили «звичайні щорічні восьмиденні реколекції»⁴⁶. Про семиденні реколекції мовиться в матеріалах ординарної візитації Бучацького монастиря 1755 р. Крім того, наголошено, щоб такі медитації провадилися щоденно зранку перед початком богослужіння⁴⁷. У 1785 р. протоігумен Галицької провінції Віктор Старожинський зобов'язав

⁴³ Я. Запаско, Я. Ісаєвич. *Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків виданих на Україні*, кн. 2, ч. 1: 1701–1764 pp. Львів 1984, № 2122; К. Estreicher. *Bibliografia polska*, т. 26, с. 436.

⁴⁴ Я. Запаско, Я. Ісаєвич. *Пам'ятки книжкового мистецтва*, кн. 2, ч. 2: 1765–1800 pp., № 2398.

⁴⁵ J. Misiurek. Marcin Rubczyński OCarm (†1794) – przedstawiciel duchowości karmelitańskiej w Polsce // *Roczniki Teologiczne* 43/4 (1996) 210–212.

⁴⁶ ЛННБ, Відділ рукописів, ф. 3, оп. 1, спр. 121, арк. 32.

⁴⁷ «*Imo Medytacye osmodniowe ... 2do Medytacye codzienne to iest rano przed zaczęciem Nabożeństwa aby były czytane*»: ЛННБ, Відділ рукописів, ф. 3, од. зб. 649, арк. 1.

ченців щорічно відбувати 18-денні реколекції⁴⁸. Вірогідно, під час таких зустрічей використовувалися і книги Марціна Рубчинського, хоча в монастирях була «медитативна література» авторства єзуїтів, піярів тощо. Зрештою, і самі ченці-василіяни опрацьовували систему медитацій. Наприклад, Венедикт (Шулевич)⁴⁹ у 10 розділі *Про внутрішню молитву або розважання (O Modlitwie Wnętrzney lub Rozmyslaniu)* свого твору про виховання новиків писав про практики медитацій⁵⁰. Також доволі популярними у чернечих осередках уніатів були *Медитації* василіянина Йосифа Петкевича⁵¹. Хоча для східної культури молитви «чужа традиція споглядальної молитви, що передбачає залучення образної уяви суб'єкта»⁵², а східні Отці та Вчителі Церкви повчають, що «постійна молитва» не повинна ставати медитацією⁵³. Відповідно,

⁴⁸ Ю. Стецик. *Василіянські монастирі Перемишльської єпархії*, с. 81.

⁴⁹ З березня по липень 1767 р. Венедикт Шулевич був проповідником Віцинської обителі. З липня 1767 р. о. Венедикт значиться як вікарій у Крехівському монастирі: ЦДДА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 1024, арк. 9, 10; В. Lorens. *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*. Rzeszów 2014, с. 259.

⁵⁰ «*Medytacya w tęż sie odprawuie trzema aktami. Pierwszy uwazyc rzecz namienioną lub punkt czytany rozmyslajac to co sie w nim zawiera według okolicznosci uczynkow nauki, y osob mieysca y czasow, przykladaiac swoje reflexye y odpowiedzi, y tak tym sposobem będzie miał*»: ЛННБ, Відділ рукописів, ф. 3, од. зб. 299, арк. 110.

⁵¹ J. Pietkiewicz. *Medytacye Albo rozmyslania Na Ewangelie przypadające na wszystkie Niedziele, Dni, y Święta Uroczyste całego Roku Według Obrządku Świętej Wschodniej Cerkwie*. Poznań 1754, [8], 488, [8] с. (Я. Запаско, Я. Ісаєвич. *Пам'ятки книжкового мистецтва*, кн. II, ч. 2: 1765–1800 pp., № 1897).

⁵² І. Ісиченко. *Аскетична література Київської Русі*. Харків 2005, с. 46.

⁵³ Про «постійну молитву» за вченням східних отців Церкви (Макарія Єгипетського, Йоана Листвичника, Григорія Синаїта, Григорія Палами) див.: І. Мейендорф. *История Церкви и восточно-христианская мистика*. Москва 2000, с. 284–303, 317–319.

присутність медитативної літератури та її використання у василіянських монастирях можна вважати одним зі свідчень впливів західної християнської культури на духовні практики в унійних чернечих спільнотах.

У Крехівській обителі станом на 1777 р. було три примірники реколекцій Рубчинського, що свідчить про затребуваність цього твору. Відомо, що 1773 р. Єроніму (Немировському) з монастиря у Верхраті, під час відбування місячного покарання в Крехівській обителі, дозволили мати в келії молитовник, Псалтир, чернечі правила Василя Великого та медитації Марціна Рубчинського⁵⁴. Тобто лектура кармелітського автора входила до числа обов'язкових для духовної віднови інока-василіянина. Загалом твори кармелітських авторів, з'явилися у Крехівській обителі лише в другій половині 1770-х рр., хоча відомі описи монастирської бібліотеки ще з 1739 р. Ймовірно, одним із чинників появи лектури кармелітів саме в цей час була особа настоятеля Сильвестра Лашевського, який очолював обитель у 1775–1782 рр. За його керівництва книгозбірня збільшилася більш як удвічі, найперше за рахунок латиномовних богословських трактатів римо-католицьких авторів⁵⁵. Отець Сильвестр був освіченим ченцем: вивчав риторику у Львові, філософію у Лаврівському монастирі, навчався у Римі, де отримав ступінь доктора філософії та богослов'я⁵⁶. Він є автором декількох богословських трактатів, зокрема з догматико-полемічної

⁵⁴ В. Lorens. *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*, с. 175, 397.

⁵⁵ І. Альмес. *Бібліотека Крехівського монастиря у XVII–XVIII ст.: історія, склад та зміст бібліотечного фонду (за матеріалами інвентарних описів). Магістерська робота*. Львів 2014, с. 53 (рукопис).

⁵⁶ До 1775 р. був професором у таких монастирях: риторики у Гоші (1752), філософії у Луцьку (1753), богослов'я у Добромилі (1754) та Львові (1757) тощо: *Katalog WW OO Bazylianow słynących nauką i spotą w Polsce, ułożył ksiądz Sadok Barącz* // ЛННБ, Відділ рукописів, ф. 3, од. зб. 378, с. 152.

тематики⁵⁷. Таким чином, скоріш за все саме о. Сильвестр спричинився до поширення трактатів авторів римо-католицьких орденів, зокрема й кармелітських.

У книгозбірнях трьох монастирів – Крехівського, Львівського Святоонофріївського та Підгорецького – зберігався переклад з італійської на польську житія засновника ордену театинців св. Каєтана Тієнського (1480–1547)⁵⁸. *Сад лелійний і кедровий (Ogród liliowy i cedrowy)* (Краків, 1719) переклав *Ангел (Адам) Остророг* (Ostroróg Anioł, 1654–1733) – кармеліт (з роду Замойських), екзегет й агіограф, доктор богослов'я (Рим, Париж)⁵⁹. Цей твір у своєму книжковому зібранні мав і отець Йосафат (Лозінський, 1719–1774), настоятель василіянських монастирів Руської провінції 1750–1770-х рр.⁶⁰ Тобто, твір був доволі популярним і використовувався ченцями, а не лише зберігався у монастирях.

У Підгорецькій обителі був і молитовник до святого Каєтана⁶¹, укладений о. Остророгом на основі вчення Каєтана Тієнського – *Дев'ятниця, або служба до св. Каєтана (Nowenna albo nabożeństwo do św. Kajetana)* (Замостя, 1731)⁶². Таким чином, кармеліт Остророг був популяризатором культу

⁵⁷ І. Герасим. Історико-богословські дослідження Чину Святого Василя Великого (XVII–XX ст.) // *Історія релігії в Україні*, т. 4: *Католицизм*. Київ 2001, с. 576–577.

⁵⁸ Орден театинців (Ordo Clericorum Regularium vulgo Theatinorum) заснований у 1524 р. в італійському м. К'еті (Theate) св. Каєтаном і єпископом Джованні П'єтро Караффою (пізніше – папа римський Павло IV). На теренах Речі Посполитої ченці-театинці з'явилися 1664 р. і заснували монастирі у Варшаві та Львові: [М. В.] Teatyni // *Podręczna encyklopedia kościelna*, т. 39/40. Lublin – Łódź – Warszawa 1914, с. 71; [М. В.] Teatyni w Polsce // там само, с. 72–73.

⁵⁹ Z. Połubska. Ostroróg Anioł // *Encyklopedia Katolicka*, т. XIV. Lublin 2010, с. 966.

⁶⁰ ЛННБ, Відділ рукописів, ф. 3, од. зб. 639, арк. 130.

⁶¹ В інвентарному описі 1731 р. занотовано «*Молитовки до Сгго Каїтана in октаво*»: там само, од. зб. 43, арк. 19 зв.

⁶² Z. Połubska. Ostroróg Anioł, с. 966.

св. Каєтана і духовних практик театинців, що знайшло своє відображення у василіянських чернечих осередках на українських землях XVIII ст. Натомість у книгозбірнях Віцинського (станом на 1774 р.) та Львівського Святоюрського монастирів (станом на 1773 р.⁶³) був власне й один із творів Ангела Остророга – *Проповідницькі настанови (Dicenda concionatoria)*, опублікований у друкарні львівських єзуїтів у 1723 і 1728 рр.⁶⁴ Це доволі об'ємний за обсягом збірник богословсько-морального змісту, базований на тлумаченні Святого Письма⁶⁵. Сьогодні примірник із Віцинського монастиря зберігається у відділі рідкісної книги ЛННБ. На ньому виявлено власницький запис та інформацію про купівлю книги за шість злотих: “*Ex libris conventus Vicinensis O.D.V.M. emitus florenis polonica [...] sex*”⁶⁶.

У бібліотеках Крехівського, Львівського Святоюрського й Улашківського монастирів був твір Іларіона Фаленцького. *Іларіон від Святої Євхаристії (Fałęcki Hilaryon od Najświętszego Sakramentu, 1677/1679–1756)* – польський кармеліт босий, проповідник, настоятель монастирів у Варшаві та Вишнівці⁶⁷. Власне у бібліотеках побутовали примірники його твору *Військо щирих новоприбулих для примноження слави Божої відданих (Wojsko serdecznych noworekrutowanych na większe Chwałę Boską affektów)*, який у XVIII ст. видавали

⁶³ ЦДДА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2239, арк. 1 зв.

⁶⁴ K. Estreicher. *Bibliografia polska*, т. 23, с. 506. Детальніше бібліотеку Віцинського монастиря описує: І. Альмес. Бібліотека Віцинського василіянського монастиря (за матеріалами інвентарного опису 1774 р.) // *Рукописна і книжкова спадщина України* 18 (2014) 210–232.

⁶⁵ Z. Połubska. *Ostroróg Anioł*, с. 966; Wołyniak [J. M. Gizycki] *Z przeszłości karmelitów na Litwie i Rusi*, т. 1. Kraków 1918, с. 121–122.

⁶⁶ ЛННБ, Відділ рідкісної книги, ст. II 104490, арк. 1–8.

⁶⁷ I. Słomak. *Retoryka “miłosnej batalii” na przykładzie Wojska serdecznych nowo rekrutowanych afektów Hieronima Fałęckiego. Praca doktorska*. Katowice 2012, с. 17–19 (машинопис); G. Korbut. *Literatura polska. Od początków do wojny światowej*, т. 2. Warszawa 1929, с. 14.

шість разів – василіяни у Почаєві, єзуїти у Львові та в академічній друкарні Познаня⁶⁸. Це видання з жанру так званого письменництва «духовної боротьби», моралізаторського змісту, настанови «медитативного» характеру нерідко подані у віршованій формі⁶⁹.

Ще одним автором-кармелітом був *Тжесневський Гжежож від святого Духа (Trzeźniewski Grzegorz od Sw. Ducha)* – настоятель монастиря у Бердичеві, примірник твору якого був у книгозбірні Крехівського монастиря⁷⁰. Його *Пречудова Оздоба і Захист українських земель (Ozdoba y Obrona Ukraińskich Kraiow przecudowna)* (Бердичів, 1767) вважається однією з найкращих польських ілюстрованих книг XVIII ст.⁷¹ Велика за обсягом і розміром, багата на ілюстрації, вона складається з двох частин: у першій подано інформацію про чудотворні ікони Католицької Церкви, загалом та історію Бердичівської ікони зокрема; у другій – проповіді та промови, виголошені з нагоди коронації останньої⁷². Таким чином, ченці Крехівської обителі мали змогу ознайомитися з історією Бердичівського образу, а також із марійними католицькими практиками у латинському середовищі та використовувати цю книгу під час підготовки до проповідей⁷³.

⁶⁸ K. Estreicher. *Bibliografia polska*, т. 16, с. 163–164.

⁶⁹ I. Słomak. *Retoryka “miłosnej batalii”*, с. 26–28; Górski K. *Teologia ascetyczno-mistyczna (wiek XVI–XVIII)*, с. 460. Електронну версію почаївського видання 1739 р. див.: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=12561>.

⁷⁰ Trzeźniewski Grzegorz od św. Ducha // *Podręczna encyklopedia kościelna*, т. 39/40. Lublin – Łódź – Warszawa 1914, с. 293.

⁷¹ K. Estreicher. *Bibliografia polska*, т. 31, с. 373; P. Gach. *Karmelici Bosi na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej w dobie kasat // Cztery wieki Karmelitów Bosych w Polsce 1605–2005* / ред. А. Ruszała OCD. Kraków 2005, с. 108.

⁷² I. Ціборовська-Римарович. Видання друкарні Бердичівського монастиря, с. 280.

⁷³ Про проповідницьку літературу кармелітів босих писав: K. Panuś. *Wkład Karmelitów Bosych w kaznodziejstwo polskie // Cztery wieki Karmelitów Bosych w Polsce*, с. 245–260.

У Завалівській обителі (дані за 1775 р.)⁷⁴, було маловідоме видання *Анастасія від Пресвятої Тройці* (Anastazy od Najświętszej Trójcy, Antoni Gołębiowski) – провінціала польської провінції Святого Духа кармелітів босих у 1749–1754 рр.⁷⁵ У монастирях побутував його трактат *Дивовижно знову розквітаюча лілія від натхнення Осаяного Доктора Томи Аквінського* (*Lilium ad influxum pectoralis Phoebe D. Thomae Aquinatis mirabiliter reflorescens*), виданий у Львові 1751 р., мабуть у друкарні отців-тринітаріїв⁷⁶. Це курс філософії, базований на вченні Томи Аквінського з XIII ст., поданий у формі «диспуацій»⁷⁷. У 1590 р. на одній із капітул томізм було визнано як офіційну доктрину ордену кармелітів, відповідно його ченці переважно писали філософсько-богословські трактати з позицій томізму⁷⁸.

Висновки

У бібліотеках десяти василіянських монастирів Львівської єпархії впродовж XVIII ст. вдалося виявити 10 назв творів і 29 томів шести кармелітських авторів. Якщо розглядати книги як один з інструментів формування духовності ченців, то в унійних обителях спостерігається незначна присутність, а відповідно і впливи кармелітської духовності.

⁷⁴ “21. *Lilium ad influxum pectoralis* [...] *D: Thoma Aquinatis in fol. ... 1*”: ЛННБ, Відділ рукописів, ф. 3, од. зб. 613, арк. 28 зв.

⁷⁵ B. J. Wanat. *Zakon karmelitów bosych w Polsce*, с. 82.

⁷⁶ На титульному аркуші видання місце друку не вказано. Польський дослідник Рудольф Кутола припускає, що це була друкарня тринітаріїв, натомість у виданні Естрайхерів вказано типографію львівських єзуїтів: [R. Kotula]. *Bibliografia polskich druków lwowskich XVI–XVIII wieku*. Lwów 1928, с. 84; K. Estreicher. *Bibliografia polska*, т. 12, с. 141.

⁷⁷ Я. Запаско, Я. Ісаєвич. *Пам’ятки книжкового мистецтва*, кн. II, ч. 2: 1765–1800 рр., с. 89.

⁷⁸ Cz. Gil. *Karmelici bosi* // *Encyklopedia Katolicka*, т. VIII. Lublin 2000, с. 816.

Очевидно, предметніше виявити впливи можна під час текстуального аналізу богословських трактатів василіян. У реєстрах бібліотек монастирів Львівської єпархії XVII ст. трактати Терези від Ісуса чи кармелітських авторів не згадуються. Такі твори з’являються у монастирях східного обряду Львівського владичтва з першої третини XVIII ст. Зазвичай у чернечих спільнотах побутували лише одна-три назви відповідних творів. Зважаючи на те, що найпоширенішою позабогослужбовою лектурою в обителях були твори єзуїтів, домініканців і францисканців, наявність трактатів кармелітських авторів у десяти монастирях свідчить принаймні про загальну обізнаність василіян із духовністю кармелітів і святої Терези від Ісуса. Її рецепцію представлено в унійних книгозбірнях за посередництвом трактатів Хероніма Грасіана, Томи де Хесуса – творами «терезіанської містики», іспанської католицької аскетичної посттринітарійської традиції, а також книгами польських кармелітських авторів XVIII ст. – зібраннями медитацій і реколекцій.

За матеріалами лише інвентарних описів складно з’ясувати особливості використання книг ченцями, проте наявність в ігуменських книжкових зібраннях (Юстина (Іляшевича), Йосафата (Лозінського)) творів кармелітів свідчить, що ці видання таки використовувалися. Трактати Терези від Ісуса хоч і не вдалося виявити у василіянських книгозбірнях, проте відомо, що *Шлях досконалості* мав у своєму книжковому зібранні протоконсультор і провінціал Василіянського чину Анастасій Пйотровський, що є одним зі свідчень обізнаності принаймні монашої еліти із духовністю св. Терези.

Iván Almes

Las obras carmelitanas en las bibliotecas de conventos basilios de la Eparquía de Lviv del siglo XVIII

Durante la Edad Premoderna el pensamiento teológico católico prevaleció no solo en el espacio cultural latino de Europa Occidental, sino que también se difundió en las comunidades del rito cristiano de la tradición del este, incluso en las tierras de la Provincia Eclesiástica de Kyiv. Entre los medios importantes de transmisión de ideas de la espiritualidad del oeste estaban los libros que se conservaban y usaban en los conventos. Las influencias occidentales de los siglos XVII–XVIII certifican los registros de bibliotecas de los conventos ortodoxos y uniatas de la Edad Premoderna, especialmente del siglo XVIII. Si de la actividad cultural y de instrucción de los jesuitas, dominicos y franciscanos en las tierras ucranianas se sabe algo más¹, la recepción de

¹ La actividad (en su mayoría de instrucción) de la Compañía de Jesús en las tierras ucranianas de la Edad Premoderna fue investigada por Tetiana Shevchenko (Т. Шевченко. *Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст.* Львів 2005); a las adaptaciones de autores católicos (por ejemplo, del jesuita Piotr Scarga) en la obra de Yoanykiy Galiatovskiy presta atención Natalia Yakovenko (Н. Яковенко. Освоєння «чужого» сакрального простору (католицькі святі та чуда у прикладах Йоаникія Галіатовського) // *Київська академія* 11 (2013) 24–78); Margaryta Korzo subraya las influencias del tratado de dominico M. Mościcki a la obra de Innokenty Gizel “La Paz con Dios al hombre» (М. Корзо. «Мир з Богом чоловіку» Інокентія Гізеля в контексті католицького морального богослов'я кінця XVI – першої половини XVII ст. // *Інокентій Гізель. Вибрані твори у 3 томах*, т. 3.

la espiritualidad carmelita, incluso de la doctrina de Teresa de Jesús, todavía no ha sido investigada². Sus rasgos característicos consistían en el asesoramiento pastoral activo, la actividad misionera, la fundación de las hermandades y de santuarios marianos o la predominancia del culto a la Virgen (por eso a los carmelitas descalzos los llamaron también la Orden *totus marianus*), así como la realización de liturgias de pasión³.

La actividad de Sta. Teresa fue una de las tentativas para reformar la Orden de las Carmelitas en los siglos XV–XVI, junto con los reformas de Mantuano, de Albi, de Tureno, etc.⁴ La espiritualidad teresiana se caracterizaba por el deseo de renovar la rigurosidad de las reglas de la Orden, por la actitud mesurada

Київ – Львів 2010, pp. 195–262). Sobre las influencias católicas culturales y adaptación de los modelos literarios occidentales en las tierras ucranianas de la Edad Premoderna, véase: L. Charipova L. *Latin books and the Eastern Orthodox clerical elite in Kiev, 1632–1780*. Manchester – New York 2006; I. Шевченко. Багато світів Петра Могили // *idem. Україна між Сходом і Заходом: Нариси з історії культури до початку XVIII століття*. Львів 2014, pp. 197–224; *idem.* Польща в історії України // *Там же*, pp. 135–158; Н. Яковенко. *Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття*. Київ 2012.

² Hay que recordar el artículo del arzobispo Igor (Isichenko) (І. Ісиченко, архієп. Літературна спадщина св. Терези Авільської в рецепції православної книжності // *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки* 124 (2011) 3–10). El repertorio de libros en las bibliotecas de conventos carmelitas en las tierras ucranianas fue investigado por Iryna Tsibrovska-Rymarovych (І. Ціборовська-Римарович. Книгозбірня монастиря Ордену босих кармелітів у Вишнівці: історія та книгознавча характеристика фонду // *Рукописна та книжкова спадщина України* 13 (2009) 139–155).

³ V. J. Wanat. *Działalność duszpasterska, oświatowa i charytatywna karmelitów bosych na Wołyniu, Podolu i Ukrainie od XVII do XIX wieku* // *Analecta Cracoviensia*, t. 37. Kraków 2005, p. 480; Cz. Gil. *Karmelici bosi w Polsce 1605–1655* // *Nasza przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*, t. XLVIII. Kraków, 1977, p. 137.

⁴ V. J. Wanat. *Zakon karmelitów bosych w Polsce: klasztory karmelitów i karmelitanek bosych, 1605–1975*. Kraków, 1979, pp. 36–40.

a propósito de la meditación, como el modo difundido de oración después del Concilio de Trento, etc⁵. El éxito de la reforma de Teresa de Jesús y de Juan de la Cruz fue confirmado por la ratificación del sumo pontífice el 1593 de que la orden carmelita se dividiría en dos ramas: los carmelitas calzados (*carmelitae calceati*) y carmelitas descalzos (*carmelitae discalceati*). A principios del siglo XVII los centros monásticos de esas ramas fueron fundados también en la República Polaco-Lituana, incluso en tierras ucranianas. En este período, cuatro de los dieciséis conventos de la Mancomunidad se encontraban en Lviv, Kamianéts-Podilskyi, Berdychiv y Vyshnivets. De este modo, ya en el siglo XVII, los centros de la espiritualidad carmelita e, incluso, teresiana existían en el territorio ucraniano⁶.

En la segunda mitad del siglo XVIII uno de los centros de la transmisión de espiritualidad carmelita –y no solo ella– era la imprenta del convento de Berdychiv, el foco mariano católico de la Ucrania del margen derecho en aquel entonces. Durante los años 1760–1840 en dicha tipografía se editaron desde 306 hasta 650 títulos de los libros. Prevalían los temas religiosos: libros de oraciones, colecciones de sermones, panegíricos y reglas monasteriales. También se editaban libros de historia, arte, gramáticas, abecedarios, diccionarios y calendarios⁷. Las publicaciones de

⁵ I. Ісиченко, архієп. Літературна спадщина св. Терези Авільської, pp. 5–6.

⁶ Wanat B. J. Działalność duszpasterska, p. 464. Sobre la espiritualidad carmelita en la Mancomunidad Polaco-Lituana en general, véase: K. Górski. *Zarys dziejów duchowości w Polsce*. Kraków 1986, pp. 130–156. Dentro de la teología católica ascética y mística de los siglos XVI–XVIII los carmelitas se distinguían por la dominación del intelectualismo; al mismo tiempo que entre los jesuitas, por ejemplo, prevalecía el voluntarismo y la practicidad: K. Górski. *Teologia ascetyczno-mistyczna (wiek XVI–XVIII) // Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2: Od odrodzenia do oświecenia, parte 1: Teologia humanistyczna. Lublin 1975, p. 432.

⁷ J. Plis. Drukarnia “Fortecy Najświętszej Maryi Panny” w Berdyczowie (1758–1844) // *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F XLV*

la imprenta de Berdychiv se difundían mucho entre los monjes basiliios. Según los datos de I. Tsimbrovska-Rymarovych, de 57 títulos (112 volúmenes) de la imprenta de Berdychiv que se guardan en los fondos de la Sección de los Libros Únicos de la Biblioteca Nacional Científica Vasyl Stefanyk de Lviv (en adelante, BNCL) 10 unidades contienen la estampilla de la biblioteca del convento de San Onofre de Lviv y cuatro más del monasterio de Krekhiv⁸.

Entre los motivos de la fundación de conventos carmelitas en tierras ucranianas y bielorrusas de la Mancomunidad Polaco-Lituana estaba la súplica del arzobispo metropolitano uniata de Kyiv Ipatiy (Potiy, 1600–1613) a P. Pedro de la Madre de Dios Villagrosa, general de los Carmelitas Descalzos en Italia, con la petición mandar carmelitas para fortalecer la Unión, evangelizar a los rutenos y reformar la Orden de los Basiliios⁹. Aunque la realización de estas intenciones no tuvo éxito, se conoce la colaboración entre los monjes basilianos y carmelitas, en particular durante la segunda mitad del siglo XVIII. El 23 de abril de 1764 en la iglesia del convento de San Onofre de Lviv predicó el carmelita Gregorio de Nuestra Señora¹⁰ y durante la liturgia del día de San Onofre el Ermitaño del año 1770, en el convento de Dobromyl (eparquía de Peremyshlany), pronunció un sermón un carmelita calzado¹¹. La recepción de la espiritualidad carmelita,

(1990) 377–389; I. Ціборовська-Римарович. Видання друкарні Бердичівського монастиря босих кармелітів (1760–1840) як джерело до історії видавничої справи в Україні // *Рукописна та книжкова спадщина України* 10 (2005) 173–174.

⁸ I. Ціборовська-Римарович. Видання друкарні Бердичівського монастиря Ордену босих кармелітів (1760–1844) у сучасних збірниках Львова // *Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника: історія і сучасність*. Львів 2010, p. 279.

⁹ B. J. Wanat. *Działalność duszpasterska*, p. 461.

¹⁰ “*Die 23 hujus mensis praedicant verbum Dei pro Festo S. Georgii M. PP. Carmelitae discalceati in hoc nostra Monasteriali Ecclesia*” – BCNL, Sección de Manuscritos, legajo 3, unidad 103, folio 1 dorso.

¹¹ Ю. Стецик. *Василіанські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII–XVIII ст.)*. Дрогобич 2014, p. 100.

al igual que los ejemplares esporádicos de la obra de Teresa de Jesús por mediación polaca, se observa en los conventos basilios de la Eparquía de Lviv del siglo XVIII.

Las colecciones de libros de los conventos de la Edad Premoderna no se han conservado íntegros, pues muchas están dispersas en la actualidad por distintos archivos, bibliotecas, instituciones científicas, especialmente después de la liquidación de los conventos por el poder estatal a finales del XVIII y principios del XIX¹². Por eso, una fuente importante de estudio de la cultura libresco de los focos monacales son los inventarios de los mismos monasterios. Por ejemplo, según los materiales de inventarios de las bibliotecas monasteriales del siglo XVIII se sabe de la existencia y composición de, por lo menos, 26 conventos basilios de la Eparquía de Lviv¹³. Hemos descubierto obras de autores carmelitas en 10 monasterios. En su mayoría se trata de los monasterios basilios más grandes de la Eparquía, la mitad de los cuales fueron los más numerosos: de Krekhiv (15 monjes), San Jorge de Lviv (14 monjes), Univ (9 monjes), Vitsyn (8 monjes) y Pidhirtsi (8 monjes). Otros cinco –Dobriany, Zavaliv, San Onofre de Lviv, Sokilets y Ulashkovets– eran conventos pequeños, donde durante los años 1770 vivían 4–6 cenobitas¹⁴. Además, en dichos conventos funcionaban

¹² J. Gwioździk. Pokasacyjne losy księgozbiorów klasztornych na obszarze Rzeczypospolitej Obojga Narodów // *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, t. III: Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954–1956. Wrocław 2014, pp. 137–150.

¹³ U. Paszkiewicz. *Catalogus cathalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku*. Warszawa 2015, t. 1, 717 p., t. 2, 772 p. En el año 1772 en el territorio de la Eparquía de Lviv funcionaban 32 conventos basilios en general: Каталог Святопокровської провінції в 1772–1773 pp. // М. Ваврик. *Нарис розвитку і стану Василіянського чина XVII–XX ст.: топографічно-статистична розвідка*. Рим 1979, pp. 126–133.

¹⁴ Каталог Святопокровської провінції в 1772–1773 pp., pp. 126–133.

los estudios de retórica (en Vitsyn, Krekhiv y Univ), y de teología y filosofía (en San Jorge de Lviv y Pidhirtsi)¹⁵.

Según los inventarios, las obras de carmelitas aparecen en las colecciones de los conventos basilios durante los años 60–70 del siglo XVIII y solo en el monasterio de Pidhirtsi había un ejemplar desde el 1731. Salvo en la biblioteca del monasterio de Krekhiv, donde fueron descubiertos seis títulos y ocho volúmenes, el resto solo tenían ejemplares esporádicos de la obra carmelita (*Tabla 1*). En general, las obras carmelitanas componían una parte pequeña de las bibliotecas monasteriales, que contenían, sin tener en cuenta la literatura litúrgica, 34 unidades conservadas en el convento de Sokilets (1786)¹⁶ o 59 en Dobriany (1774)¹⁷, hasta 480 en Krekhiv (1777)¹⁸ o 657 unidades en San Jorge de Lviv (1773)¹⁹.

Libros de Teresa de Jesús y sus discípulos

A pesar de la importante influencia para la formación de la espiritualidad carmelita que tenía *Teresa de Jesús* en la Edad Premoderna, no hemos encontrado sus obras en los inventarios

¹⁵ Р. Лукань, І. Филипчак. *Центральна окружна головна школа в Лаврові 1788/1789 – 1910/11*. Львів 1936, pp. 2–3.

¹⁶ BNCL, Sección de Manuscritos, l. 3, un. 300, f. 11–12 d.

¹⁷ Archivo Histórico Estatal Principal de Ucrania en Lviv (en adelante – АНЕР), sección 684, legajo 1, unidad 1293, folios. 30–32.

¹⁸ *Ibid.*, un. 2029, f. 58–63. La revisión general del compuesto cuantitativo y temático de la colección de libros del convento de Krekhiv vease: I. Almes. Źródła do historii bibliotek klasztornych eparchii lwowskiej XVII–XVIII wieku. Inwentarze bazylińskiego monasteru w Krechowiu // *Textus et studia*, n. 3. Kraków 2015, pp. 7–27.

¹⁹ АНЕР, s. 684, l. 1, un. 2239, 8 folios. Sobre la biblioteca del convento de San Jorge escribió B. Lorens. Biblioteka bazylińskiego klasztoru św. Jerzego we Lwowie w drugiej połowie XVIII wieku w świetle inwentarzy // *Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki*, t. 8, H. Kosętki, ed. Kraków 2006, pp. 273–286.

Monasterio	Año	Autores									
		Atanasio de Santísima Trinidad	Hilarión Falecki	Jerónimo Gracián	Angel Ostrorog		Marcin Rubczynski			Tomás de Jesús	Gregorio Trzesniewski
					1	2	1	2	3		
Vitsyn	1774				+			+	+		
Dobriany	1774							+	+		
Zavaliv	1775	+									
Krekhiv	1777		+	+		+	+	3			+
San Onofre de Lviv	1769			+				+		+	
	1778					+		+		+	
San Jorge de Lviv	1764			+							
	1773		+		+			+			
Pidhirtsi	1731					+					
	1767							+			
Sokilets	1786							+			
Ulashkovets	1783		+								
Univ	1789							+			

Tabla 1. Obras de autores carmelitas de las bibliotecas de conventos basílios de la Eparquía de Lviv del siglo XVIII²⁰

²⁰ BCNL, Sección de Manuscritos, l. 3, un. 43, l. 12–19 d.; 120, l. 36–39; 276, l. 12–15; 300, l. 11–12 d.; 613, l. 28–29 d.; 1286, l. 6 d. – 14 d.; АНЕР, s. 684, l. 1, as. 1293, f. 30–32; 2029, f. 58–63; 2186, f. 17 d., 25 d., 49–59; 2239, 8 f.; 2627, f. 23–28; Каталог бібліотеки Унівського монастиря 1789 р. (Матеріали до історії Унівської бібліотеки) // *Лавра: часопис монахів студитського уставу* 3(5) (1999) 33–34. Más detalles sobre los autores indicados y su obras vease adelante.

de las bibliotecas de los conventos basílios de la Eparquía de Lviv del siglo XVIII. Sin embargo, en la Sección de Libros Raros de la BBNL se guarda un ejemplar de *Camino de perfección* de Sta. Teresa que perteneció a Anastasiy Pyotrovskiy (Анастасій Пйотровський, 1729–1792), profesor de filosofía y teología de los conventos basílios, secretario (1763, 1772–1776), protoconsultor de la Provincia Rutena (1776–1780) y provincial de la Provincia del Sto. Mandylion de Galitsia (desde el 1780)²¹. La pertenencia del libro al P. Anastasio lo certifica el ex libris “*De libros de P. Anastasiy Pyotrovskiy OSBG*” (*Ex libris P. Anastasii Piotro^oski OSBM*), y la inscripción en la guarda baja de la encuadernación atestigua que el libro le fue entregado al obispo de Lutsk: “Regalo aceptado por el ilustrísimo arzobispo de Lutsk en agosto de 1765” (*Dono acceptus ab Illmo ex arche eppo Luceoriens 1765 in Augusti*)²². En el año 1765 el puesto del obispo de Lutsk lo ocupó Teodosio (Rudnytskiy-Lubynetskiy), autor de algunos tratados de teología²³. Esto significa que los representantes de la jerarquía uniata también conocían la espiritualidad de Sta. Teresa. A. Pyotrovskiy poseía un ejemplar en polaco del libro *Camino de perfección* (*Droga doskonałości*), editado por la imprenta de Berdychiv en 1764. Por primera vez fue traducido del italiano al polaco por el predicador de la Catedral de Cracovia Sebastián Nuceryn (1562–1635)²⁴ y fue publicado en Cracovia en 1625. Después de la canonización de Teresa de Jesús (1622), su culto

²¹ Ю. Стецик. *Василіанське чернецтво Перемишльської єпархії (друга половина XVIII ст.): словник біограф.* Жовква 2015, pp. 169–170.

²² BNCL, Sección de Libros Raros, st. II 75445, f. 1 (página portada).

²³ В. Пилипович. Невідомий український богослов XVIII ст. Теодозій Рудницький-Любенецький, єпископ Луцький та Острозький // *Колафонія: науковий збірник церковної монодії та гимнографії* 4 (2008) 150, 153–154; E. Ozorowski. Rudnicki-Lubieniecki Theodozjusz // *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3. Warszawa 1982, pp. 518–519.

²⁴ E. Ozorowski E. Nuceryn Sebastian // *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3. Warszawa, 1982, pp. 235–236.

se difundió por tierras polacas²⁵, gracias a la enorme participación del mismo P. Sebastián. Además de *Camino de perfección*, también tradujo el libro de las *Fundaciones* y una parte de la correspondencia²⁶. También en Cracovia el 1665 fueron editados los *Libros espirituales (Księgi duchowne)*, que resultaron ser la única edición de la correspondencia de Sta. Teresa en polaco hasta finales del siglo XIX²⁷. Los investigadores observan que la traducción hecha por el P. Sebastián del italiano, en vez del español, influyó en la calidad de la obra de Teresa de Jesús²⁸.

“El hijo predilecto” para Teresa de Jesús fue **Jerónimo Gracián** (Gracián de la Madre de Dios Jerónimo, 1545–1614), conocido carmelita español, autor de las obras de teología y dogmática mística, primer Provincial de los carmelitas descalzos (de 1581)²⁹. La traducción polaca de su tratado ascético místico *Lámpara encendida (Lampa zapalona)* la pudieron conocer los monjes basilios de los conventos de Krekhiv, de San Onofre³⁰ y de San Jorge de Lviv (véase la *Tabla 1*). Hasta finales del siglo XVIII esta obra fue publicada dos veces: en Lublin (1691) y Lviv (1723)³¹. Al comienzo de la primera edición hay una dedicatoria a Teresa de Jesús:

²⁵ Sobre la difusión del culto de Sta. Teresa en la Mancomunidad Polaco-Lituana del siglo XVII escribió Cz. Gil. *Karmelici boski w Polsce 1605–1655*, pp. 191–196.

²⁶ Otra parte la tradujo el P. Iryney de la Anunciación (Ireneusz od Zwiastowania), publicada en Cracovia del 1672: K. Górski. *Teologia ascetyczno-mistyczna (wiek XVI–XVIII)*, pp. 458.

²⁷ H. Barycz. *Nucerinus Sebastian // Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIII. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, pp. 406.

²⁸ Cz. Gil. *Karmelici boski w Polsce 1605–1655*, p. 195.

²⁹ F. Sebastián Mediavilla. *Santa Teresa de Jesús y la mística en el Siglo de Oro español*, vease en este libro, p. 120.

³⁰ En el inventario de 1763 este libro está inscrito en la lista con cuatro datos bibliotecarios: «3. *Lampa zapalona taki tytuł xiążce in 8vo*» (AHEP, s. 684, l. 1, un. 2235, f. 5).

³¹ Por primera vez la obra fue publicada el 1586 en Lisboa bajo el título *Luz de la perfección religiosa*, y el año 1593 como el *Compendio de*

A la seráfica y fecunda en su virginidad beata Madre reformadora del Carmelo S. Teresa, gloriosa fundadora de los carmelitas descalzos, singular amiga de la orden de predicadores (dominicos – I. A.), para su mayor honra y gloria³².

Entre los iniciadores de la beatificación de Teresa de Jesús encontramos a **Tomás de Jesús** (1563–1627), personaje significativo de la segunda generación de los carmelitas descalzos, teólogo y misionero español³³. Él ingresó en la Orden de los Carmelitas en 1586 bajo la influencia de Sta. Teresa y el año siguiente tomó los votos monásticos a manos de Jerónimo Gracián. Dentro de la reforma teresiana de los conventos, se acentuó la conservación de las tradiciones ermitañas en la vida monacal. Durante los años 1610–1623 fundó diez conventos masculinos –en Bruselas, París, Colonia, etc. – y seis femeninos. En 1617 fue primer Provincial de los carmelitas descalzos de la provincia de Bélgica. Escribió decenas de obras de historia y derecho de la Orden de los Carmelitas, misiología y teología ascético-mística³⁴. Uno de sus tratados de la vida ascético-mística fue la *Práctica de la viva fe, de que el justo vive y se sustenta*, publicada por primera vez en Bruselas el 1613 en español³⁵. En la colección de libros

la perfección religiosa. A finales de 1609 el tratado fue editado en Bruselas con el título *Lámpara encendida: Obras del P. Jeronimo Gracian de la Madre de Dios*, pp. VII–VIII.

³² “*Seraficzney Pannie płodney w panienstwie Matce szczęśliwey Karmelu reformatorce S. Theresie, chwalebney karmelitów y karmelitanek bosych fundatorce, osobliwey zakonu kaznodziejskiego przyiaciołce czci y chwały pomnożenia*”. Consulta la versión digital de la edición de Lublin de 1691 (<http://bc.bdsandomierz.pl/dlibra/docmetadata?id=1155&from=publication>).

³³ Su manual se considera como una lectura clásica de la actividad misionera de la Edad Premoderna: B. J. Wanat. *Zakon karmelitów bosych w Polsce*, pp. 53–54.

³⁴ Couret de Villeneuve, J. Rouzeau-Montaut. *Bibliotheca carmelitana, notis criticis et dissertationibus illustrata: cura et labore unius e carmelitis provinciae Turoniae collecta*, t. 2, 1752, pp. 815–817.

³⁵ A. Smagacz. *Tomasz od Jezusa // Encyklopedia katolicka*, t. XIX: Szczepkowski-Użhorodzka unia. Lublin 2013, p. 869; Tomasz od Jezusa (Díaz

del convento de San Onofre de Lviv de los años 1760–1770 había una traducción al polaco, hecha del latín por el cisterciense Pszemyslaw Domechowski, editada en Cracovia del 1647 bajo el título un poco acortado *Práctica de la viva fe, de que el justo vive (Praktyka żywey wiary, którą sprawiedliwy żyje)*³⁶.

Obra de carmelitas polacos

Durante el siglo XVIII en la Mancomunidad Polaco-Lituana se publicaron bastantes libros de ejercicios espirituales de meditaciones y retiros. En la tradición monacal la meditación es la reflexión sobre temas evangélicos y, en general, espirituales, usando la razón, la deducción y la voluntad³⁷. En el último cuarto de este siglo el rasgo característico de la composición de las bibliotecas basilias fue el aumento de la literatura meditativa³⁸. Uno de los autores más conocidos de los retiros en la República Polaco-Lituana del siglo XVIII fue Marcin Rubczyński (1707–1794), carmelita calzado polaco, doctor de teología, prefecto de estudios en Lviv y Vilna, Provincial de carmelitas calzados de la provincia rutena (1745–1758)³⁹.

Sánchez Dávila y Herrera, 1564–1627) (<http://tomaszodjezusa.blogspot.com/2014/07/tomasz-od-jezusa-diaz-sanchez-davila-y.html>).

³⁶ K. Estreicher. *Bibliografia polska*, t. 31. Kraków 1936, pp. 201–202.

³⁷ I. Ісиченко, архієп. *Історія української літератури: епоха Бароко (XVII – XVIII ст.)*. Львів 2011, p. 70.

³⁸ Valentyna Los consideró que dichos cambios de las colecciones de libros fueron el resultado de la latinización de los conventos basilios: В. Лось. *Василіанські бібліотеки в світлі монастирських інвентарів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (Правобережна Україна XVIII–XIX століття) // Міędzy Rzymem a Nowosybirskiem. Księga jubileuszowa dedykowana ks. Marianowi Radwanowi SCJ*. Lublin 2012, p. 616.

³⁹ J. Misiurek. *Historia i teologia polskiej duchowości katolickiej*, t. 2: *Wiek XVIII–XIX*. Lublin 1998, p. 187; W. Kolak. Rubczyński Marcin // *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXII/4, s. 135. Kraków 1991, pp. 561–562.

Según los datos del inventario de la segunda mitad del siglo XVIII, hemos conseguido revelar la presencia de tres obras de M. Rubczyński (*Tabla 1*) en ocho conventos basilios de la Eparquía de Lviv. Ante todo, esto confirma la presencia del mejor libro de retiros en la Mancomunidad Polaco-Lituana *La voz que destruye los cedros de Líbano u retiros para los monjes (Głos Pana kruszącego cedry libańskie, albo rekolekcye osobom zakonnym)*, editada tres veces durante el siglo XVIII: en Berdychiv (1762, 1768) y Lutsk (1788)⁴⁰. Un ejemplar de este tratado lo poseía el superior de los conventos de San Jorge y de San Onofre de Lviv y el consultor de la provincia rutena Yustyn Illashevych (1708–1776)⁴¹. Se sabe también que en el año 1769, en el convento de Dobriany, el libro de retiros de Marcin Rubczyński fue montado por un precio de 26 groshes polacos⁴². Normalmente, se montaban libros litúrgicos y de estudios y, además, los más usados y necesarios para la comunidad monástica. Respectivamente, la montura de los retiros de M. Rubczyński certifica su exigencia en el monasterio de Dobriany. En cambio, en los conventos de Vitsyn y Dobriany estaban las colecciones de meditaciones de M. Rubczyński *Las pasiones y la muerte de N.S. Jesucristo, divididas a cuarenta meditaciones (Męka y Śmierć P. N. Jezusa Chrystusa na czterdzieści medytacji podzielona)*, editada en la imprenta del Colegio jesuita de Lviv en 1759⁴³. En el monasterio de Krekhiv había la posibilidad de leer el tratado de ascética del

⁴⁰ K. Górski. *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, s. 246; W. Kolak. Rubczyński Marcin, pp. 561–562.

⁴¹ El inventario contiene la nota siguiente: «*6to Medytacye X. Rupczynskiego Z. Karm: in 4to ... nro 1*»: АНЕС, s. 684, l. 1, un. 2186, f. 20 d.

⁴² Sobre la montura del libro está inscrito en los registros de gastos del monasterio de Dobriany: “[26 gr.] *Od oprawy xiążki rekolekcyom służącej X^a Rubczynskiego*”: АНЕС, s. 684, l. 1, un. 1321, f. 13.

⁴³ Я. Запаско, Я. Ісаєвич. *Пам’ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків виданих на Україні*, libro 2, parte 1: 1701–1764 pp., № 2122. Львів 1984; K. Estreicher. *Bibliografia polska*, t. 26, p. 436.

mismo autor *Cristiano, armado por la paciencia (Chrzescianin cierpliwoscią uzbroiony)* (Berdychiv, 1765)⁴⁴.

Según Marcin Rubczyński, el retiro implica la renovación del espíritu, el modo de corregir su vida así como para los monjes, tal para los seglares. Para ejecutar “buenos” retiros de diez días él propone el siguiente horario diario: meditación (una hora como mínimo), liturgia (misa y comunión) y lectura espiritual. Además, es necesario practicar tres meditaciones al día: por la mañana, después de la comida y por la noche. Los temas de sus retiros corresponden con la tradición, propuesta por el fundador de la Orden de los jesuitas Ignacio de Loyola (1491–1556)⁴⁵.

Los conventos basílios del siglo XVIII también practicaron los retiros. Por ejemplo, en el marzo de 1782 los escolásticos que estudiaban retórica en Krekhiv, junto con el profesor de retórica P. Feofán Goldayevych, practicaron “los retiros habituales anuales de ocho días”⁴⁶. Sobre los retiros de siete días se trata en los materiales de la visitación ordinaria del monasterio de Buchach de 1755. Además, se subraya que dichas meditaciones se practicaban diariamente por la mañana antes de la misa⁴⁷. En el año 1785 el vicesuperior de la Provincia Rutena Víktor (Starozhynskyi) obligaba a los monjes a practicar los retiros anuales de 18 días⁴⁸. Probablemente, durante dichos retiros se usaban los libros de M. Rubczyński, aunque los conventos poseían también “literatura meditativa” de autores jesuitas, piaristas, etc. Con todo, los mismos monjes basílios escribían sobre

⁴⁴ Я. Запаско, Я. Ісаєвич. *Пам'ятки книжкового мистецтва*, l. 2, p. 2: 1765–1800 pp., № 2398.

⁴⁵ J. Misiurek. Marcin Rubczyński OCarm (†1794) – przedstawiciel duchowości karmelitańskiej w Polsce // *Roczniki Teologiczne* 43/4 (1996) 210–212.

⁴⁶ BNCL, Sección de manuscritos, fondo 3, l. 1, un. 121, f. 32.

⁴⁷ «*Imo Medytacye osmodniowe ... 2do Medytacye codzienne to iest rano przed zaczęciem Nabożeństwa aby były czytane*»: BNCL, Sección de manuscritos, fondo 3, un. 649, f. 1.

⁴⁸ Ю. Стецик. Василянські монастирі Перемишльської єпархії, p. 81.

la meditación, como Venedykt (Shulevych)⁴⁹, quien en su libro sobre la educación de los novales – *Sobre la oración interior o reflexión (O Modlitwie Wnętrzney lub Rozmyslaniu)* – describió en el capítulo 10 las prácticas de meditación⁵⁰. Entre los monjes basílios fueron bastante populares las *Meditaciones* del basilio Yosyf Petkevych⁵¹. Aunque para la cultura de oración de la Europa Oriental “es ajena la tradición de la oración contemplativa, que prevé la incorporación de la imaginación metafórica del sujeto”⁵². Los padres del este y los Doctores de la Iglesia enseñan que “la oración continua” no debe convertirse en meditación⁵³. Pues la presencia de literatura meditativa y su uso en los conventos basílios puede considerarse como uno de los testigos de la influencia de la cultura cristiana occidental en las prácticas espirituales de las comunidades monacales basílios.

⁴⁹ Desde marzo hasta el julio de 1767 Venedykt Shulevych fue predicador del convento de Vitsyn. Desde el julio de 1767 el P. Venedykt se mencionaba como el vicario del convento de Krekhiv: AHEC, s. 684, l. 1, un. 1024, f. 9, 10; B. Lorens. *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*. Rzeszów, 2014, p. 259.

⁵⁰ «*Medytacya w tęż sie odprawuie trzema aktami. Pierwszy uwazyc rzecz namienioną lub punkt czytany rozmyslając to co sie w nim zawiera według okolicznosci uczynkow nauki, y osob mieysca y czasow, przykładając swoje reflexye y odpowiedzi, y tak tym sposobem będzie miał*» (*La meditación también se realiza con tres actos. Primero advertir la cosa mencionada o el punto leído considerando lo que en él se contiene según las circunstancias de los actos de las enseñanzas, y de las personas, lugar y tiempos, sus reflexiones y respuestas, y así tendrá*): BNCL, Sección de manuscritos, l. 3, un. 299, f. 110.

⁵¹ Józef Pietkiewicz. *Medytacye Albo rozmyslania Na Ewangelie przypadające na wszystkie Niedziele, Dni, y Święta Uroczyste całego Roku Według Obrządku Świętey Wschodniey Cerkwie*. Poczajów, 1754, [8°], 488, [8] c. (Я. Запаско, Я. Ісаєвич. *Пам'ятки книжкового мистецтва*, libro II, parte 2: 1765–1800 pp., № 1897).

⁵² І. Ісіченко. *Аскетична література Київської Русі*. Харків 2005, p. 46.

⁵³ Sobre “la oración continua” según la doctrina de los Padres de Iglesia del este (Macario de Egipto, Juan Clímaco, Gregorio de Sinaí, Gregorio Palamás), vease.: И. Мейендорф. *История Церкви и восточно-христианская мистика*. Москва 2000, pp. 284–303, 317–319.

En el convento de Krekhiv al año 1777 había tres ejemplares de los retiros de Rubczyński, lo que certifica la popularidad de dicha obra. Se sabe que en 1773 a Yeronim Nemyrovskyi, del convento de Verchrata durante su estancia mensual en el monasterio de Krekhiv, le permitían tener en la celda un Breviario, un Salferio, las reglas monacales de Basilio el Magno y las meditaciones de Marcin Rubczyński⁵⁴. Es decir, la literatura del autor carmelita era parte obligatoria para la renovación espiritual del novato basilio. En general, la obra de autores carmelitas, según los datos de inventarios, aparecieron en el convento de Krekhiv solo en la segunda mitad de los años 1770, aunque los registros de la biblioteca monasterial son conocidos desde el año 1739. Probablemente, una de las causas de aparición de la literatura carmelita en este mismo tiempo era la persona del superior Sylvestr Lashevskyi, que dirigió el monasterio entre 1775 y 1782. Bajo su dirección la colección de libros aumentó más del doble, especialmente gracias a los tratados de los autores católicos romanos en latín⁵⁵. El Padre Sylvestr era el monje culto, que aprendió retórica en Lviv y filosofía en el convento de Lavra y estudió en Roma, donde obtuvo el título de Doctor en Filosofía y Teología⁵⁶. Él escribió tratados de teología, en particular de temas dogmático-polémicos⁵⁷. De este modo, lo más probable es que el mismo P. Sylvestr causara la

⁵⁴ B. Lorens. *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*, pp. 175, 397.

⁵⁵ I. Альмес. *Бібліотека Крехівського монастиря у XVII–XVIII ст.: історія, склад та зміст бібліотечного фонду (за матеріалами інвентарних описів)*. Магістерська робота. Львів 2014, p. 53 (Manuscrito).

⁵⁶ Hasta 1775 ocupó el puesto del profesor en siguientes conventos: de retórica en Goscha (1752), de filosofía en Lutsk (1753), de teología en Dobromyl (1754), de Lviv (1757), etc.: Katalog WW OO Bazylianow słynących nauką i cnotą w Polsce ułożył ksiądz Sadok Barącz // BNCL, Sección de manuscritos, fondo 3, l. 1, un. 378, p. 152.

⁵⁷ I. Герасим. *Історико-богословські дослідження Чину Святого Василя Великого (XVII–XX ст.) // Історія релігії в Україні*, t. 4: Католицизм. Київ 2001, pp. 576–577.

difusión de la obra de los autores de órdenes católico-romanos, incluso de los Carmelitas.

En las colecciones de libros de tres conventos –Krekhiv, San Onofre de Liv y Pidhirtsi– se guardaba la traducción del italiano al polaco de la hagiografía del fundador de la Orden de los teatinos S. Cayetano de Thiene (1480–1547)⁵⁸. *Jardín de azucenas y cedros (Ogród liliowy i cedrowy*, Cracovia, 1719) fue traducido por **Ángel (Adam) Ostrorog** (Ostroróg Anioł, 1654–1733), carmelita (de la familia de Zamoyski), exegeta y hagiógrafo, doctor de teologías (Roma, París)⁵⁹. Estas obras las poseía el padre Yosafat Lozinskyi (1719–1774) en su biblioteca, superior de los conventos basilios de la Provincia Rutena de los años 1750–1770⁶⁰. Esto quiere decir que dicha obra fue bastante popular y fue usada por los monjes y no solo se guardaba en los monasterios.

En el convento de Pidhirtsi se guardaba también el Breviario de S. Cayetano⁶¹, compuesto por el padre Ostrorog basándose en la doctrina de Cayetano de Thiene, *Novena o devoción a S. Cayetano (Nowenna albo nabożeństwo do św. Kajetana*, Zamoscia, 1731)⁶². De este modo, el carmelita A. Ostrorog fue el popularizador del culto de S. Cayetano y de las prácticas espirituales de los teatinos, que se reflejó en los focos monacales basilios en tierras ucranianas del siglo XVIII. En cambio, en las colecciones

⁵⁸ La Orden de teatinos (Ordo Clericorum Regularium vulgo Theatinorum) fundada en 1524 en la ciudad italiana Chieti (Theate) por S. Cayetano y Obispo Giovanni Pietro Caraffa (el futuro papa Pablo IV). En las tierras de la Mancomunidad Polaco-Lituana, los monjes teatinos aparecieron en 1664 y fundaron los conventos en Varsovia y Lviv: [M.B.] Teatyni // *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 39/40. Lublin – Łódź – Warszawa 1914, p. 71; [M.B.] Teatyni w Polsce // *Ibid.*, pp. 72–73.

⁵⁹ Z. Połubska. Ostroróg Anioł // *Encyklopedia Katolicka*, t. XIV. Lublin 2010, p. 966.

⁶⁰ BNCL, Sección de manuscritos, l. 3, un. 639, f. 130.

⁶¹ En el inventario de 1731 está inscrito «*Молитовки до Стго Каитана ин октаво*»: *Ibid.*, un. 43, f. 19 d.

⁶² Z. Połubska. Ostroróg Anioł, p. 966.

de libros de Vitsyn (en el año 1774) y de San Jorge de Lviv (en 1773⁶³) se encontró también la obra *Predicaciones (Dicenda concionatoria)* de Ángel Ostrorog, editada en la imprenta de los jesuitas de Lviv en 1723 y 1728⁶⁴. Es una colección abultada de contenido teológico moral, basada en las explicaciones de la Sagrada Escritura⁶⁵. Hoy el ejemplar de Vitsyn se conserva en la Sección de Libros Raros de la BNCL. Este contiene la inscripción del propietario e información sobre la compra del libro por seis esloti: “*Ex libris conventus Vicinensis O.D.B.M. emitus florenis polonica [...] sex*”⁶⁶.

En las bibliotecas de los conventos de Krekhiv, San Jorge de Lviv y Ulashkiwtsi aparece la obra de Ilarión Falencki, *Ilarión de Sagrada Comunion* (Fałęcki Hilaryon od Najświętszego Sakramentu, 1677/1679–1756), carmelita descalzo polaco, predicador y superior de los conventos de Varsovia y Vyshnivtsi⁶⁷. En realidad, en las bibliotecas estaban los ejemplares de su obra *Cordial ejército de los novatos para la mayor Gloria del afecto de Dios (Woysko serdecznych noworekrutowanych na większe Chwałę Boską affektów)*, editada seis veces durante el siglo XVIII por basilio de Pochaiv, los jesuitas de Lviv y la imprenta académica de Poznań⁶⁸. Esta edición pertenece al género de la así llamada

⁶³ АНЕС, f. 684, l. 1, un. 2239, f. 1 v.

⁶⁴ K. Estreicher. *Bibliografia polska*, t. 23, p. 506. La información detallada sobre la biblioteca del convento de Vitsyn vease.: I. Альмес. Библиотека Відинського василіанського монастиря (за матеріалами інвентарного опису 1774 р.) // *Рукописна і книжкова спадщина України* 18 (2014) 210–232.

⁶⁵ Z. Połubska. *Ostroróg Anioł*, s. 966; Wołyniak [J. M. Gizycki] *Z przeszłości karmelitów na Litwie i Rusi*, t. 1. Kraków, 1918, pp. 121–122.

⁶⁶ BNCL, Sección de Libros Raros, Ct. II 104490, f. 1–8.

⁶⁷ I. Słomak. *Retoryka „miłosnej batalii” na przykładzie Wojska serdecznych nowo rekrutowanych afektów Hieronima Fałęckiego*. Praca doktorska. Katowice, 2012, pp. 17–19 (Mecanografía); G. Korbut. *Literatura polska. Od początków do wojny światowej*, t. 2. Warszawa, 1929, p. 14.

⁶⁸ K. Estreicher. *Bibliografia polska*, t. 16, pp. 163–164.

literatura de “lucha espiritual”, de contenido moralizador y con sermones de carácter “meditativo” en forma de verso⁶⁹.

Otro carmelita Gregorio del Santo Espíritu (Trześniewski Grzegorz od Sw. Ducha), el superior del convento de Berdychiv, fue autor de otro libro, cuyo ejemplar se guardaba en la biblioteca del monasterio de Krekhiv⁷⁰. Su *Adorno y defensa admirable de los países ucranianos (Ozdoba y Obrona Ukraińskich Kraiow przecudowna, Berdychiv, 1767)* se considera como uno de los mejores libros polacos ilustrados del siglo XVIII⁷¹. Este libro de volumen y tamaño grande y rico en ilustraciones se compone de dos partes: la primera contiene información sobre los iconos milagrosos de la Iglesia católica, en general, y la historia del icono de Berdychiv, en particular; la segunda contiene los sermones y los discursos pronunciados a causa de la coronación del último⁷². De este modo, los monjes de Krekhiv tenían la posibilidad de conocer la historia del icono de Berdychiv y también las prácticas católicas marianas en el ambiente católico y usar dicho libro para la preparación de sus sermones⁷³.

En el convento de Zavaliv (los datos de 1775)⁷⁴ había una edición poco conocida de *Anastasiy de Santísima Trinidad* (Anastazy od Najświętszej Trójcy, Antoni Gołębiowski), el provincial

⁶⁹ I. Słomak. *Retoryka „miłosnej batalii”*, pp. 26–28; Górski K. *Teologia ascetyczno-mistyczna (wiek XVI–XVIII)*, p. 460. La versión digital de edición de Pchaiv de 1739 consulta: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=12561>.

⁷⁰ Trześniewski Grzegorz od św. Ducha // *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 39/40. Lublin – Łódź – Warszawa 1914, p. 293.

⁷¹ K. Estreicher. *Bibliografia polska*, t. 31, s. 373; P. Gach. *Karmelici Bosi na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej w dobie kasat // Cztery wieki Karmelitów Bosych w Polsce 1605–2005*, red. A. Ruszała OCD. Kraków 2005, p. 108.

⁷² I. Ціборовська-Римарович. *Видання друкарні Бердичівського монастиря*, p. 280.

⁷³ Sobre la literature de sermones de carmelitas descalzos escribió K. Panuś. *Wkład Karmelitów Bosych w kaznodziejstwo polskie // Cztery wieki Karmelitów Bosych w Polsce*, pp. 245–260.

⁷⁴ “21. *Lilium ad influxum pectoralis [...] D: Thoma Aquinatis in fol. ... 1*”: BNCL, Sección de manuscritos, l. 3, un. 613, f. 28 d.

de la provincia polaca de los carmelitas descalzos de Santo Espíritu de 1749–1754⁷⁵. En los monasterios se usaba su tratado *Lilium ad influxum pectoralis Phoebi D. Thomae Aquinatis mirabiliter reflorescens*, editado en Lviv en 1751, probablemente en la imprenta de los monjes trinitarios⁷⁶. Es un curso de filosofía, basado en la doctrina de Tomás de Aquino del siglo XIII, presentado en forma de “disputaciones”⁷⁷. En 1590, en uno de los capítulos, el tomismo era reconocido como la doctrina oficial de la Orden Carmelita, por eso los monjes carmelitas en su mayoría escribían tratados filosóficos teológicos basándose en el tomismo⁷⁸.

Conclusiones

En las bibliotecas de diez conventos basílios de la Eparquía de Lviv del siglo XVIII hemos descubierto 10 títulos y 29 volúmenes de autores carmelitas. Si consideramos los libros como uno de los instrumentos de formación de la espiritualidad de los monjes; la presencia y, respectivamente, la influencia de la espiritualidad carmelita en los monasterios basílios era insignificante. Es evidente que se puede revelar esta influencia más detalladamente si se lleva a cabo un análisis textual de los teólogos basílios.

En los registros de las bibliotecas monasteriales de la Eparquía de Lviv del siglo XVII no se mencionan los tratados de Te-

⁷⁵ Wanat B.J. *Zakon karmelitów bosych w Polsce*, p. 82.

⁷⁶ En el folio de portada de la edición el lugar de la publicación no está indicado. El investigador polaco Rudolf Kutola supone que esta fue una imprenta de trinitarios, en cambio, en la edición de Estreicher se indica la tipografía de jesuitas: [R. Kotula] *Bibliografia polskich druków lwowskich XVI–XVIII wieku*. Lwów, 1928, p. 84; K. Estreicher. *Bibliografia polska*, t. 12, p. 141.

⁷⁷ Я. Запаско, Я. Ісаєвич. *Пам’ятки книжкового мистецтва*, I, II, p. 2: 1765–1800 pp., p. 89.

⁷⁸ Gil C. *Karmelici bosy // Encyklopedia Katolicka*, t. VIII. Lublin 2000, p. 816.

resa de Jesús o de otros autores carmelitas. Estos aparecen en conventos del rito oriental de la Eparquía de Lviv en el primer tercio de XVIII. Habitualmente, en los conventos se guardaban 1–3 títulos de la obra correspondiente. Tomando en consideración que la literatura monasterial no litúrgica estaba constituida en su mayoría por la obra de jesuitas, dominicos y franciscanos, la presencia de los tratados carmelitas en diez conventos basílios de la Eparquía de Lviv certifica que los monjes basílios poseían, al menos, un conocimiento general de la espiritualidad carmelita y de Sta. Teresa de Jesús. Su recepción en las colecciones de libros basílios fue representada por la obra del discípulo de Sta. Teresa Jerónimo Gracián y Tomás de Jesús –dos autores de la “mística teresiana” y de la tradición católica ascética española después del Concilio de Trento; y también por la obra de carmelitas polacos del siglo XVIII: las colecciones de meditaciones y retiros.

Basándonos en los datos inventariados es difícil conocer el uso de los libros por los monjes, pero la presencia de la obra carmelita en las bibliotecas de superiores (Y. Illashevych y Y. Lozinskyi) atestigua que, a pesar de todo, fue utilizada. Aunque los tratados de Teresa de Jesús no fueron descubiertos en las bibliotecas basílios, se conoce que su *Camino de perfección* lo poseía el protoconsultor y provincial de la Orden Basilia A. Pyotrovskyi, que certifica, al menos, el conocimiento de la espiritualidad de Sta. Teresa por la élite monacal.